
ÖZGÜRLÜK VE MEDENİYETİN TEMEL KURUMU: ÖZEL MÜLKİYET

*Mustafa ACAR**

ÖZET

Bu makalede özel mülkiyetin özgürlük ve medeniyetin temel taşlarından biri olduğu savunulmaktadır. İnsanın kendisine yönelik tehdit ve tehlikelere karşı koyabilmesi de, organize güçlerden gelecek baskılara karşı direnebilmesi de, dünya nimetlerinden istifade edebilmesi de, İslâm'ın emrettiği veya hararetle tavsiye ettiği zekât, sadaka, fıtır, infak, cömertlik ve yardımseverlik gibi ibadetleri yerine getirebilmesi de özel mülkiyet haklarının tanınmasına ve korunmasına bağlıdır. Özel mülkiyet ayrıca insanların kaynakları daha sorumlu ve etkin kullanmalarını teşvik ederek iktisadî gelişmeyi hızlandırmaktadır.

Anahtar kelimeler: özel mülkiyet, özgürlük, medeniyet, mülkiyet hakları

GİRİŞ

Özel mülkiyet iktisat teorisinin ve iktisat felsefesinin yanı sıra siyaset teorisi ve felsefesinin uzun soluklu, tartışmalı kavramlarından biridir. Özel

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniv. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi; acar70@gmail.com

mülkiyeti “yağma ve talan” olarak görenlerin yanında onu, bu yazının başlığının da ima ettiği gibi, özgürlük ve medeniyetin temel taşlarından biri olarak görenler de vardır.

Özel mülkiyet nedir? Özel mülkiyet doğal ve meşru mudur, yapay ve gayrimeşru bir şey midir? Özgürlüklerin gelişmesinde, özgür toplumun inşasında özel mülkiyetin ne önemi vardır? Serbest piyasa ekonomisinin kurulmasında mülkiyet haklarının bir rolü var mıdır? Özel mülkiyet ile ekonomik ve siyasî özgürlükler arasında, bunlarla kalkınma ve refah düzeyi arasında anlamlı ilişkiler kurulabilir mi? Bu ve benzeri sorular, özel mülkiyet kurumunun çeşitli boyutlarıyla irdelenmesini gerektiren, önemli sorulardır.

Özel mülkiyet konusu eski çağlardan günümüze insanların kafasını kurcalamış, çeşitli dinler, ideolojiler ve siyaset felsefesi ekolleri tarafından tartışılmış önemli konulardan biridir. Antik Yunan düşünürleri Eflatun ve Aristo’dan başlayıp günümüze kadar her devirde mülkiyetin doğallığı, meşruiyeti, iyi bir şey olup olmadığı sorgulanmıştır. Kimi düşünürler özel mülkiyete bir haksızlık, hırsızlık ve yağma olarak bakarken, başkaları onu doğal ve meşru görmüşlerdir. Benzer bir çeşitliliği dinlerin ve ideolojilerin özel mülkiyet konusuna bakışında da bulmak mümkündür.

Siyaset felsefecileri ve düşünürlerin yanı sıra iktisatçılar tarafından da zaman zaman tartışma konusu olmakla birlikte, mülkiyet hakları meselesi iktisat literatürüne sistemli bir biçimde nispeten geç girmiş bir meseledir. Uzunca bir süre iktisat teorisi mülkiyet hakları konusuyla yakından ilgilenmiş değildir. Ancak son zamanlarda bu konu daha yoğun tartışmalara konu olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Sosyalist blokun dağılması ve eski komünist ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçme arayışlarının hızlandığı bir dönemde, hukukî altyapı hazır olmadan ve mülkiyet haklarını koruyan düzenlemeler yapılmadan gerçekleştirilen özelleştirmelerin mafyavari oluşumları besleyip yeni Oligarklar yarattığının görülmesiyle bu konunun aslında sanıldığından çok daha önemli olduğu anlaşılmıştır.

Bu söylenenler ışığında bu çalışmada özel mülkiyet kurumunun erdemleri ve meşruiyeti ile özgürlük ve medeniyet açısından önemi tartışılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmı şu şekilde organize edilmiştir.

İzleyen bölümde özel mülkiyetin tanımı yapılmakta ve sosyalist ve kapitalist yaklaşımların yanı sıra İslâm’da özel mülkiyet konusuna bakış

üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde özgürlük ve medeniyetin temel bileşeni olarak özel mülkiyet tartışılmakta; medeniyete ve iktisadî gelişmeye özel mülkiyetin katkıları irdelenmektedir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

ÖZEL MÜLKİYET

Özel mülkiyet, en yalın ifadesiyle, özel kişilerin mülk edinebilme ve edindikleri mülk üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmaları hakkıdır. Kadın veya erkek, akli başında, hür ve reşit olan her bireyin çalışma, üretme, alım-satım veya miras yoluyla mal sahibi olma veya mülk edinebilme hakkı varsa, orada özel mülkiyet kurumu mevcut demektir.

Özel mülkiyet haklarının varolduğu ve korunduğu bir ekonomide bireyler emeklerinin karşılığında elde ettikleri gelire istedikleri mülkü edinebilir, kendilerine ait mülkü istediği şekilde kullanabilirler. İnsanlar mal ve mülklerini ister bizzat kendileri kullanır, isterlerse bir bedel karşılığı veya bedelsiz olarak başkalarına devredebilirler. Mülk başkalarının saldırısından, tecavüzünden, müsaderesinden korunmuştur (Acar, 2009).

Özel mülkiyet kurumunun önemi ne kadar vurgulansa azdır. O kadar ki, özel mülkiyet kurumunun olmadığı yerde uygarlığın olmayacağını, nesilden nesile aktarılacak eserlerin meydana getirilemeyeceğini söylemek mümkündür. Bunun nedeni insan doğasında varolan, kendine ait olana özen gösterme, başkalarına ait olanı nispeten ihmal etme eğilimidir. Bu çerçevede her gün gözlemlediğimiz üzere, insanlar kendi evine başkalarının evinden, kendi arabasına başkalarının arabasından, velhasıl kendi malına başkasının malından daha fazla özen göstermektedir. Ev sahibi evine kiracıdan daha fazla özen göstermektedir. Kendi aracını kullanan bir insan daha dikkatli kullanmakta, yollardaki çukur ve tümseklere dikkat etmekte, aracın çok çabuk yıpranmamasına özen göstermektedir. Ama bir belediye otobüsü şoförü veya başka bir kamu aracı kullanan kişide aynı özeni bulmak zordur.

Bunun insan doğasından kaynaklanan, gayet anlaşılabilir nedenleri vardır. Birincisi insan kendine ait olanı daha bir sevmekte ve benimsemekte; buna bağlı olarak sahip olduğu nesneye bir zarar gelmesini istememektedir. İkincisi, insanın kendisine ait bir nesneye bir zarar geldiğinde bunun bedelini bizzat kendisinin ödeyecek olmasıdır. Özel araç sahibi yoldaki tümsek ve çukurlara dikkat etmediğinde yıpranacak tekerleklerin

parasını bizzat kendi cebinden ödeyecektir. Oysa belediye otobüsünün şoförü veya bir makam aracı şoförü için böyle bir yükümlülük sözkonusu değildir.

Sayılan ve ilerde bunlara ilave edilecek başka nedenlerle, özel mülkiyete konu olan nesnelere, varlıklar, mal ve mülk daha çok sevilip benimsendiği, daha özenli kullanıldığı ve daha iyi bakımı yapıldığı için daha uzun ömürlü olmaktadır. Herkese ait olan –böyle olduğu için de aslında hiç kimseye ait olmayan- ortak mallar, “orta malların trajedisi”¹ kavramında ifadesini bulduğu üzere bakımsızlığa, kısa ömürlülüğe ve yok olmaya mahkûm olmaktadır. Sözkonusu ilke aslında sosyalist ekonomilerin dünya çapındaki başarısızlığı konusunda çok şeyi izah etmektedir (Reed, 2008: 216).

Özel mülkiyet kurumunun varlığı, meşruiyeti ve toplumda oynadığı rol tarih boyunca düşünürler, iktisatçılar ve siyaset adamlarınca sık sık tartışmaya konu olmuştur. Özel mülkiyet kurumu muhtemelen yazılı tarihten çok daha eskidir. Antik Yunan düşünürleri Eflatun ve Aristo’dan beri hemen her devirde siyaset felsefecileri ve filozoflar mülkiyetin toplumsal yaşamdaki rolü üzerinde durmuşlardır. Mülkiyetin evrenselliği, bu kavramın müzik türü veya dil gibi bazı kültürlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Aksine mülkiyet beşer olarak her insanın ortak bir değeridir. İnsanlara öğretilmesi gerekmez, zira doğaldır. Ateş, DNA veya bilimsel yöntem gibi, özel mülkiyet de, insanlık tarihinin büyük buluşlarından biridir (Sandefur, 2009: 48-49).

Bazı düşünürler, dinler ve ideolojiler özel mülkiyet kurumuna olumlu bakar, onu doğal ve insanın mutlak hakkı olarak görürken, bir kısmı olumsuz bakmış, meşru saymamıştır. *Eflatun* yönetici sınıfların mülk edinmesini hoş karşılamamış, mülkiyet konusunda müdahaleci bir yaklaşımı benimsemiştir. *Aristo* daha özel mülkiyet taraftarı bir yaklaşıma sahiptir. *Brahmanizm*’e göre servet edinmek için çalışmak günah olup, mülk edinme aracı olması dolayısıyla da ticaret, hatta yer yer ziraat bile hoş karşılanmamaktadır. Din adamlarına mülk edinmeyi ve çalışmayı yasaklayan *Budizm*, mülk edinmeyi din adamları sınıfından aşağı bir sınıf olmanın se-

¹ Bir topluluğun ortak malı olan, dolayısıyla sahip çıkacak kimsesi olmayan nesnelere sahipsiz, bakımsız ve ilgisiz kalma veya aşırı kullanım sonucu yok olma durumuna gelmesi. Kamu mülkiyetinde olan kaynakların aşırı kullanım ve bakımsız bırakılma eğilimi (Demir ve Acar, 2005: 310).

bebi olarak görmektedir. *Hind* dinlerinden *Ceyni* dininin bir kolu olan *Dicembera* insanın -edep yerlerini örtecek örtü ölçüsünde bile- mülk edinmesini yasaklamıştır. *Çin Tavi* dininde gerek servet gerekse mülkiyet sakınılması, uzak durulması gereken, sevimsiz bir şey olarak telakki edilmiştir. Çinli düşünür *Konfüçyüs* her şeyin devlet başkanının mülkü, onun doğal hakkı olduğunu öne sürmüştür. Ona göre devlet başkanı Göğün halifesi, yerin ve içinde bulunan her şeyin tek sahibi, yeryüzündeki bütün servette tasarruf yetkisi olan mutlak hâkimdir.²

Genel olarak sosyalist-komünist gelenek özel mülkiyet kurumunu meşru kabul etmemiş, bunu bir hırsızlık, yağma ve talan olarak görme eğiliminde olmuştur. Karl Marx üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan çıktının tamamen emeğin ve emekçinin hakkı olduğunu iddia etmiş; üretim araçları üzerindeki sahipliği ve çıktının paylaşımını sömürünün kaynağı olarak görmüştür. Müslüman dünyada da zaman zaman sosyalist fikirlerden ilham alan görüşler öne sürülmüştür. Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedrettin “yarin yanağından gayrı, ne varsa” paylaşmayı öngören toplumcu, ortak mülkiyete dayalı, sosyalist fikirler öne sürmüştür. Türkiye’deki Marksist-sosyalist fikriyatın hararetle savunucularından Orhan Hançerlioğlu da insanoğlunun –özel mülkiyeti temsil eden- kazığı toprağa çaktıktan bu yana başının dertten kurtulmadığını, insanlığın yüzyıllardır o kazığı yerden sökmeye uğraştığını eserlerinde vurgulamıştır.

Buna karşılık kapitalist sistem büyük ölçüde özel mülkiyet kurumuna dayalı olarak gelişmiş, Klasik liberallerden günümüze kapitalist sistemi ve serbest piyasa sistemini savunanlar özel mülkiyet kurumunun vazgeçilmezliğini vurgulamışlardır. Mülkiyet hakları bugün kapitalist dünyada üzerinde en hassas biçimde durulan olgulardan biridir.³

Müslüman dünyada özel mülkiyet kurumunun meşruiyeti genel olarak kabul görmeye birlikte, bu meşruiyetin sınırları zaman zaman tartışmaya konu olmaktadır. Kabaca, sosyalist-toplumcu-cemaatçi fikirleri ağır basanlar, “Mülk Allah’ındır” gibi ayetlerden hareketle özel mülkiyete ya cevaz vermeme, ya da özel mülkiyet hakkını aşırı derecede sınırlandırma eğilimindedirler. Buna karşılık bireyci-piyasacı eğilimi ağır basanlar ise

² A. Güriz (Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu, Ankara, 1969), A. Ebunnaşr (el-Mülkiye fil-İslâm/İslâm’da Mülkiyet, Kahire, 1952) adlı kaynaklardan aktaran, Demir (2003: 10-11).

³ Mülkiyet haklarının iktisadi analizi konusunda geniş bir tartışma için bkz. Oğuz (2003).

özel mülkiyet kurumunun meşruluğuna ve vazgeçilmezliğine vurgu yapmaktadırlar.⁴

Bu satırların yazarına göre, özel mülkiyet kurumunun varlığını ve meşruiyetini İslâmî ilkeler karşısında tartışma konusu yapmak bile abestir. İslâm'ın mülkiyet konusundaki yaklaşımını, özel mülkiyeti benimseyip meşru saymak, ancak bu hakkın kötüye kullanılmasını önleyip toplumsal faydaya yöneltici mahiyette bazı kayıtlarla sınırlamak (Demir, 2003: 11) olarak özetlemek mümkündür. İslâm'da, erkek ve kadınların çalışarak, üreterek, ticaret yaparak, miras ve diğer meşru kanallarla mal-mülk edinmeleri son derece doğal bir hak olarak görülmektedir. Mal kazanmak ve sahip olduğu mülkü korumak hakkına herkes sahiptir. Bir Müslümanın malı kıymetlidir. Onu herkese ve önüne gelene veremez (Çekmegil, 1994: 79).

Mülkiyetin korunması, hak etmeyenlere verilmemesi, hırsız ve saldırganlara karşı mülkün savunulması Kur'an'da ve Sünnette açıkça vurgulanmaktadır. "Allah'ın sizi başına diktığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin" (Nisa, 5) ayeti bu gerçeğin altını çizen İlahî buyruklardan biridir. Temel İslâmî kaynaklarda mülkiyetin dokunulmazlığı ve mülkünü savunmanın kutsallığını çok çarpıcı biçimde vurgulayan ifadelerden biri de, Buhari'den rivayet edilen şu hadistir: "Malının önünde –onu müdafaa ederken- öldürülen kimse şehittir."⁵

Özel mülkiyet insan doğasına, fıtrata, yaratılış düzenine uygun bir kurumdur. Yaratıcı insanı mal ve mülk edinmeye düşkün bir varlık olarak yaratmıştır. Fıtrata gereği insan malı sevmektedir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "Şüphesiz insan, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür" (Adiyât, 8).

Kur'an'da pek çok ayeti kerimede kadın ve erkek her insanın mal edinme ve sahip olduğu mallar üzerinde tasarruf hakkı olduğu bildirilmektedir.⁶ Yine Kur'an'da insanların sahip oldukları malları yakınlarına miras bırakabilecekleri ifade edilmektedir. Gerek Kur'an ve hadislerde, gerekse daha sonra gelişen fıkıh geleneğinde geniş bir miras hukuku külliyatı mevcuttur. Miras hukukunun bizatihi varlığı, esasen doğrudan ve

⁴ İslâm hukukunda mülkiyet hakkı, mülkiyetin meşruluğu ve servetin dağılımı konusunda geniş bir tartışma için bkz. Demir (2003).

⁵ S. Kutup'un "İslâm'da Sosyal Adalet" isimli eserinden (C. 1, S. 142) alıntılan Çekmegil (1994: 79).

⁶ Örneğin bkz. Hadid 7; Nisa 2, 5, 32; Adiyat 8.

dolaylı olarak İslâm'da özel mülkiyet haklarının tanınmış olmasının en açık kanıtıdır. Zira insan sahibi olmadığı malı başkasına miras bırakamaz.⁷ Toplumsal düşünür Spencer Heath'in önemle altını çizdiği gibi "sadece sahip olunan şeyler bir mübadele veya hizmet aracı olarak değiş-tokuş edilebilir veya kullanılabilir. Bu mübadele taşımadan ibaret değildir; sahipliğin veya mülkiyetin devridir" (Heath, 1957: 48).

Açıktır ki, kazancın ve o kazançla mülk edinmenin meşru olabilmesi için, kazancın ve mülkün meşru yollardan edinilmesi gerekir. Başkalarının hakkına tecavüz ederek, hırsızlık yaparak veya kumar oynayarak edinilen servet meşru olamaz. Bu bağlamda Kur'an "İnsan için emeğinden/ çalışmasından başka bir şey yoktur" (Necm, 39) diyerek, kazancın meşruiyetinin temel ölçütünün emek ve alın teri olduğunu belirtmektedir. Yine mülkiyet hakkına saygı bağlamında Kur'an'da "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin" (Bakara, 188) buyrulmaktadır. Mülkiyete tecavüzün haramlığını vurgulayan bir başka ayette de "... çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) helal kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık; ve içlerinden inkara sapanlara acı bir azap hazırladık" (Nisa, 161) denmektedir.

ÖZEL MÜLKİYET, ÖZGÜRLÜK VE MEDENİYET

Özel mülkiyet özgürlüğün de, medeniyetin de en önemli bileşenlerinden biridir. Özel mülkiyet kurumu tanınmadan, mülkiyet hakları korunmadan özgürlüğün var olması, yaşatılması, haksızlık ve zulüm karşısında başkaldırma veya direnme cesaretinin gösterilmesi zordur.

Özel mülkiyet her şeyden önce insana bir özgüven ve cesaret duygusu vermektedir. Bunu hali vakti yerinde olan bir insan ile beş parasız bir insanın sokakta yürüme tarzından anlamak, bu iki insanın insanlarla konuşurken sergilediği tavır ve mimiklerin kıyaslanmasından rahatlıkla çıkarılmak mümkündür. Özel mülkü olan, parası-pulu olan, başı sıkışırsa derdine derman aramak üzere elden çıkarabileceği bir varlığı olan insanlar daha çok özgüven duygusuna sahiptirler; insanlarla konuşurken daha rahatlar; kendilerine yönelik tehditlere karşı koymak üzere daha cesur-

⁷ Miras ile ilgili ayetler için bkz. Nisa 7, 8, 11, 13, 19, 33, 127, 176; Fecr, 19.

durlar ve sokakta yürürken yere daha sağlam basarak, kendinden emin tavırlarla yürümektedirler. Oysa kendine ait malı-mülkü, parası-pulu olmayan, başı sıkışsa başkalarından bir şeyler “dilenmek” durumunda olan insanlarda özgüven eksikliği had safhadadır; kendilerinden emin değildirler; yürürken kararlı, konuşurken rahat değildirler. Bu durumdaki çaresiz insanlara baskıyla, tehditle söz geçirmek, istediğini yaptırmak, yıldırma ve sindirmek daha kolaydır. Devlet dâhil, organize güç odaklarının bu zaafiyeti sık sık istismar ettikleri yaygın bir gözlemdir.

Sahiplik ve mülkiyet duygusunun ne denli doğal, insan fitratına uygun, insanın doğuştan getirdiği bir eğilim olduğunu anlamak için çocukların oyuncaklarıyla ilişkisini gözlemek öğreticidir. Çocuğa oyuncuğa anne-baba veya bir yakını aldığı halde, bir kez eline verildikten sonra çocuk hemen o oyuncuğa sahiplenir; çocuk eline verildikten sonra oyuncuğın öylesine sahiplenir ki, onu kimseyle, ana-babasıyla bile, paylaşmak istemez. Oyuncak elinden alınmaya kalkışıldığında, bunu kim yaparsa yaparsın, müthiş bir tepki gösterir, direnir. Bu gözlem bile mülkiyet ve sahiplenme duygusunun sonradan öğrenilen, yapay bir duygu değil, doğuştan getirilen, doğal ve fitrata uygun bir duygu olduğunu göstermeye yeterlidir.

Öte yandan insanın sahip olduğu yeteneklerden yararlanabilmesi, potansiyelini realize edebilmesi ve kendi yolunu çizebilmesi, büyük ölçüde özel mülkiyete bağlıdır. Bu gerçeği en iyi kavramış insanlardan biri, önde gelen makro iktisat okullarından biri olan Parasalcılık okulunun öncüsü, 20. Yüzyılın -Keynes ile birlikte- iki en önemli iktisatçısından biri olan, Milton Friedman’dır. Kendisiyle yapılan bir röportajda, Marksistlerin “özel mülkiyet hırsızlıktır” demelerinin hatırlatılması ve “Size göre, özel mülkiyet özgürlük için neden merkezi bir önem taşır?” sorusu üzerine şu manidar cevabı vermiştir:

Çünkü insanın kendi özel yolunu bulabilmesi için bilgisini kullanabilmede özgür olabilmemesinin tek yolu, mülkünü kontrol edebilmesidir. Şayet mülkünüzü kendiniz kontrol etmiyorsanız, başkaları kontrol ediyorsa, onunla ne yapılacağına onlar karar verecektir. Dolayısıyla, sizin kendi mülkünüz üzerinde bir etkide bulunma imkânınız yok demektir. İlginç olan, toplumda çok miktarda bilgi olmakla birlikte, Friedrich Hayek’in de ısrarla vurguladığı gibi, bu bilginin bölünmüş olmasıdır. Benim biraz bilgim var; sizin biraz bilginiz var; onun biraz bilgisi var. Bu, oraya buraya serpiştirilmiş bilgi parçacıklarını nasıl biraraya getirebiliriz? Bu bilgiyi bireylerin kişisel menfaatleri için nasıl etkin bir şekilde kullanabiliriz? Bu noktada anahtar faktör özel mül-

kiyettir. Çünkü şayet bir şey bana aitse, biliyorsunuz, açık olan bir gerçek var: Hiç kimse başkasının parasını kendi parasını harcadığı kadar dikkatle harca- maz. Hiç kimse başkasının kaynaklarını, kendi kaynaklarını kullandığı kadar dikkatli kullanmaz. Dolayısıyla, eğer etkinlik ve etkililik istiyorsanız, bilgiden gereği gibi yararlanılmasını istiyorsanız, bunu özel mülkiyetin sağladığı araç- larla yapamaz durumundasınız (Friedman, 2007).

Friedman'ın argümanlarını tamamlar biçimde, mülkiyet hakları ve medeniyet tarihi konusunda yazdığı *En Soylu Zafer* adlı eserinde Tom Bethell özel mülkiyetin özgürlük, adalet, refah ve barışı sağlayacağı sonu- cuna ulaşmaktadır. Güvenceye alınmış mülkiyet hakları özgürlüğü müm- kün kılar; zira bu haklar devletin güçlü pençelerinden emin olunacak güç- lü bir pençe sağlar. Adaleti temin eder; zira mülk sahipleri eylemlerinin doğuracağı ödülleri toplar, zararların da acısına katlanırlar, yeteneklerinin karşılığını alırlar. Mülkiyet hakları zenginliği doğurur, çünkü bunlarla ti- caret yapılır. Nihayet güvenlik altında olan mülkiyet hakları barışı sağlar; zira her bir mülk sahibi diğerlerine karışmaksızın, başkalarının da müda- halesinden emin olarak, kendi planları doğrultusunda işlerini görür (Morris, 2009: 32).

Mülkiyet haklarının nasıl temellendirilebileceği konusu uzun bir tar- tışma olup bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak bu konuda en dik- kate değer yaklaşımlardan biri olarak doğal haklar kuramı ve liberteryen iktisatçıların yaklaşımına kısaca değinmekte yarar olabilir.

Avusturya ekolünün yakın dönem temsilcilerinden liberteryen iktisatçı Murray Rothbard, mülkiyet haklarının temellendirilmesinde faydacı ikti- satçıları "devlet neye yasal diyorsa yasal olan odur" görüşüne teslim ol- makla eleştirir ve bu konuda bir "adalet teorisi"ne olan ihtiyacı vurgular. Ona göre devletin yaptığı mülkiyet hakları tahsisinin ötesine geçecek, bu nedenle de sözkonusu tahsisin eleştirilebilmesine bir temel teşkil edecek bir adalet teorisinin iki temel öncülü vardır: 1) Her bireyin kendi şahsı ve kendi bedeni üzerindeki mutlak mülkiyet hakkı (*öz-mülkiyet hakkı*), 2) Kul- lanılmayan bir nesneyi ilk bulan, bir mülkü bir şekilde işgal eden, veya kendi kişisel enerjisini kullanarak bu kaynağı dönüştüren kişinin maddi mülk üzerindeki mutlak mülkiyet hakkı (*mülkleştirme ilkesi*) (Rothbard, 2009: 63-64). Doğal haklar kuramının öncülerinden liberal düşünür John Locke da, insanın kendi şahsı üzerindeki sahipliği; bedeninin emeği ile el- lerinin çalışmasının kendisine ait olması; ve de doğanın ortaya bıraktığı bir şeyi alıp onun durumunu değiştirir, emeğiyle yoğurur, ona kendisinin

olan bir şeyi katarsa o şeyi kendi mülkü yapabileceği (Locke, 1948: 17-18) görüşüyle esasen aynı şeyleri söylemektedir.⁸

İktisatta mülkiyet hakları meselesinin öneminin geç fark edilmiş olması ilginçtir. 1970'lere kadar iktisatçılar arasında yaygın kanaat, mülkiyet haklarının ekonomik faaliyetler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı yönündedir. Hatta Kenneth Arrow bile o yıllarda mülkiyet haklarının insan davranışı üzerinde hiçbir etkisinin olmadığına inanmaktaydı. Bugün, her ne kadar mülkiyet hakları, bir yanda iktisadî faaliyetin temeli olarak, diğer yanda ise, iktisat biliminin bir alt dalı olarak kabul görse de, halen iktisat literatüründeki önemi tartışılmaktadır (Oğuz, 2003: 7).

Yine de, özellikle eski komünist ülkelerde yapılan özelleştirmelerin beklenen sonuçları vermemesi üzerine bunun nedenleri üzerine kafa yoran iktisatçılar mülkiyet hakları ve hukukun önemine dikkat çekmişlerdir. Vaktiyle Sovyet blokuna dâhil olup sistem çökünce yol arayışına giren ülkelerin ne yapmaları gerektiği sorusuna “üç P” (Privatize, Privatize, Privatize)⁹ olarak cevap vermiş olan Milton Friedman, bu ülkelerde özelleştirme adı altında yapılan “KİT”leri devletten torpilli özel kişilere armağan etme” sürecinin mafyavari oluşumlar ve modern derebeyi türünden Oligarklar ortaya çıkarması üzerine, “Yanılmışım, sadece özelleştirme yetmezmiş; hukuk ve mülkiyet hakları şartmış” demiştir. Kıssadan hisse, mülkiyet haklarının açıkça tanımlanıp korunmasının, piyasa ekonomisinin de temeli olduğudur.

Serbest piyasa ekonomisinin beş temel kurumundan söz edilebilir: özel mülkiyet, tercih ve girişim özgürlüğü, rekabet, sınırlı devlet, serbest ticaret. Özel mülkiyet haklarının korunması ve hukukî yapı bu bağlamda ekonomik özgürlüklerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi kapsamında yapılan empirik araştırmalar, ekonomik özgürlüğün daha yüksek olduğu ülke ve bölgelerde kişi başına gelir, iktisadî büyüme, doğrudan dış yatırımlar, bebek ölümleri, ortalama ömür, temiz suya erişim, siyasî hak ve özgürlükler ile yolsuzluk algısı ve çevre kirlenmesi gibi refah göstergeleri arasında olumlu bağlantılar olduğunu göstermektedir (Acar, 2010). Buna göre ekonomik özgürlüklerin daha üst düzeyde mevcut olduğu ülkelerde, ekonomik açıdan özgür olmayan ülkelere kıyasla, kişi başına gelir daha yüksek, reel büyüme daha hızlı, doğ-

⁸ İslamî açıdan mülkiyetin felsefî bir analizi konusunda bkz. Mutahhari (1995).

⁹ “Özelleştir, özelleştir, özelleştir.”

rudan dış yatırımlar daha fazla, bebek ölüm oranları daha düşük, ortalama ömür daha uzun, temiz suya erişimi olan nüfus oranı daha yüksek, siyasî hak ve özgürlükler daha fazla, yolsuzluk algısı daha düşük, çevre daha temizdir.¹⁰

İktisadi gelişmenin yedi ana kaynağından biri özel mülkiyettir. Özel mülkiyetin geçerli olduğu bir ekonomik düzende insanlar kaynaklarını daha çok çalışarak ve daha akıllıca hareket ederek değerlendirirler (Gwartney and Stroup, 1999: 37).¹¹ Emeğinin, zekasının ve becerisinin ürününün kendisine kalacağını, kendisinin refahını yükselteceğini, çoluk-çocuğunun rahat etmesini sağlayacağını bildiği zaman insanların daha bir gayretle çalışması doğaldır. Aksine “ben çalışacağım başkası yiyecek” algısının var olduğu veya –eski komünist ülkelerde olduğu gibi– fiilen durumun gerçekten de böyle olduğu bir ortamda, insanları çok çalışmaya ve üretken olmaya motive edecek güçlü bir dürtü yoktur. Aksine bu durum tembelliği ve kaytarmayı teşvik eden bir durumdur.

Buraya kadar söylenenler ışığında özel mülkiyetin bir kurum olarak medeniyetin temel bileşenlerinden biri olduğu söylenebilir. Özel mülkiyetin medeniyetin gelişimine katkısı iktisadî ve siyasî birçok kanaldan olmaktadır. Gwartney ve Stroup’un (1999: 39-44) büyük bir ustalıkla özetledikleri üzere, bu kanalların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir: Özel mülkiyetin kalıcı eserler meydana getirmede bir motivasyon kaynağı olması; hayatımızı kolaylaştıracak mal ve hizmetler üretmeye teşvik etmesi; üretilen dayanıklı malların bakımlı ve uzun ömürlü olmasını sağlayacak, bizleri mülkümüzün değerini artıracak tedbirler almaya teşvik etmesi; iktisadî gelişme sürecini hızlandırması; akıllı, etkin, rasyonel kaynak yönetimini teşvik etmesi; insanlarda kaynakları başkalarına yararlı olacak biçimde kullanma veya işletme arzusu yaratması; ve nihayet, iktisadî gücün merkezîleşmesinin önüne geçmesi, gücü dağıtması. Bunları kısaca açım-lamak yararlı olacaktır.

Özel mülkiyet akıllı, rasyonel, israftan kaçınan yol ve yöntemleri teşvik etmektedir. Çünkü sahip olduğu mülkü akıllı yöneten kişiler mülkün değerini korumasını, gerektiğinde yüksek fiyatlarla elden çıkarılabilmesini

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi (Economic Freedom of the World Index), www.freetheworld.com

¹¹ Mülkiyet haklarının ekonomik kalkınmaya katkısı konusunda etraflı bir tartışma için bkz. O’Driscoll and Hoskins (2004).

sağlamış olur. Aksine mülkünü akıllı yönetemeyen kişiler belirli bir değer kaybına katlanmak zorundadır. Bakımı düzenli yapılan ve özenle kullanılan bir araç ile, hor kullanılan ve düzenli bakımı yaptırılmayan aynı marka ve model bir aracın satışa çıkarılması halinde hangisinin daha çok para edeceği açıktır. Kamu binalarının sadece Rusya gibi eski komünist ülkelerde değil, ABD gibi kapitalist ülkelerde de özel binalara kıyasla daha bakımsız, estetikten mahrum ve dolayısıyla daha düşük değerli olmaları hep bu noktayla ilgilidir.

Özel mülkiyet insanları sahip oldukları mülklerin değerini daha da artıracak, verimliliklerini daha da geliştirecek şekilde kullanmaya teşvik etmektedir; zira bunu yapmaları insanların kendi menfaatinde. Eski Sovyetler Birliği'nde yaşanan çiftçilik tecrübesi özel mülkiyetin verimliliği artırmada ne kadar büyük bir motivasyon kaynağı olduğunu gösteren ilginç bir tecrübedir. Sosyalist kamusal mülkiyet sisteminin hüküm sürdüğü dönemde Sovyetler Birliği'nde devlet çiftçilere 1 dönüme kadar olan arazilerde ekip biçtiklerine sahip olma hakkı tanıdı. Özel mülkiyet konusu olan bu araziler toplam arazilerin sadece %1'ini oluşturduğu halde, buralarda üretilen ürünler toplam üretimin yaklaşık %25'ine ulaşıyordu. Arazinin geri kalan %99'unu oluşturan devlet çiftliklerinden ise toplam üretimin ancak %75'inin elde edilmesi özel mülkiyetin önemini gösteren oldukça manidar bir örnekti. İnsanlar semeresi kendisinin olacaksa daha çok çalışıyor, daha verimli yöntemler kullanıyorlardı.

Özel mülkiyetin medeniyetin gelişmesinde başka bir faydası, insanlarda, sahip oldukları kaynakları başkalarının daha fazla istifadesine sunma arzusu yaratmasıdır. Elindeki kaynağı günün birinde elden çıkarmayı düşünen bir insan, bunu mümkün olduğunca başkalarının beğenisini kazanacak, onların yararına olacak biçimde işletmelidir ki, sözkonusu mülkün piyasa değeri artılsın. Her gün el değiştiren, alınıp satılan binlerce bina, şirket, firma, üretim tesisi içinde piyasa değeri daha yüksek olanlar, ürünlerinden daha çok insanın istifade ettiği varlıklardır. Bu ilke hem maddi varlıklar, hem gayri-maddi kaynaklar için geçerlidir. İş piyasasında daha iyi ücret ödeyen, birinci sınıf işleri bulabilenler, piyasada en çok ihtiyaç duyulan alanlarda bilgi ve deneyimi olan, kendisine o alanda beceri kazandırmayı başaranlardır. Benzer şekilde, bakımlı evlerin kirası ve satış bedeli yüksek iken, bakımsız evlerin kirası da, fiyatı da daha düşüktür.

Özel mülkiyetin medeniyete bir başka katkısı, gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya ve daha temiz bir çevre bırakma konusuyla ilgilidir. Özel

mülkiyet, iktisadî kaynakların gelecek endişesiyle daha akıllı kullanılmasını sağlamak ve kaynakların niteliğinin iyileştirilmesi için insanları teşvik etmektedir. Rothbard'ın (2009: 117-126) da isabetle vurguladığı gibi, özel mülkiyet ve piyasa sistemi doğal kaynakların israf edilmemesi ve çevrenin korunması konusunda kamusal mülkiyet ve devlet müdahalesine göre çok daha etkilidir. Ormanların, madenlerin, yaban hayvanlarının ve evcil hayvanların özel mülkiyet sisteminde daha iyi korunması sözkonusu olmaktadır. Özel mülkiyete konu olan sığır, keçi ve kanatlı hayvanların sayısı sürekli artarken, yaban hayvanlarının adeta katliama maruz kalması; özel madenlerin daha uzun süre işletilirken kamuya ait madenlerin daha kısa ömürlü olması; orman köylülerine orman ürünlerinden pay verildiği zaman ormanların daha dikkatle korunması; fildişi ticaretini serbestleştirip fillerin yaşadığı araziye özel mülkiyet alanına dahil eden Afrika ülkelerinde fil sayısının azalmak yerine artması, hep özel mülkiyet sisteminin kaynakları koruma konusunda sağladığı motivasyonla ilgilidir (Gwartney and Stroup, 1999: 42).

Günün birinde petROLSÜZ kalacağımız, doğal kaynakların hızla yok olduğu, çok yakında dünyayı büyük bir felaketin beklediği gibi kötümser haberler ve kehanetler sık sık popüler basında yer almakta, hararetle tartışmalara konu olmaktadır. Malthus'tan bu yana iktisatçıların bir bölümü de sözü edilen kötümserler kervanına katılmış, "mahşerin dört atlı"yla (açlık, sefalet, yoksulluk, ölüm) karşılaşmamak için nüfus artışını sınırlandırmaktan doğal kaynakların kullanımının kamu zoruyla kısıtlanmasına varıncaya kadar bir dizi önlem önermişlerdir. Oysa son iki yüzyıllık tecrübe kötümserlerin kehanetlerini doğrulamamıştır. "Kötümserlerin kavrayamadığı şey, özel mülkiyetin insanları mevcut kaynaklarını daha iyi korumaya, bu kaynaklar kıtlaşmaya başladığı andan itibaren de alternatifini aramaya teşvik eden bir işleve sahip olduğudur" (Gwartney and Stroup, 1999: 43). Özel mülkiyet düzeninde kaynaklar kıtlaştıkça fiyatlar yükselmekte, fiyatların yükselişi ise alternatif kaynaklar, verimli yöntemler ve yeni teknolojiler arayışını teşvik etmektedir.¹²

Özel mülkiyetin medeniyete ve iktisadî gelişmeye bir başka katkısı da, insanları kaynakları kullanırken sorumlu davranmaya, eylemlerinin maliyetini üstlenmeye teşvik etmesi, kendisine ait olmayan şeyleri haksız yere

¹² Kaynakların bitip bitmeyeceği ve petROLSÜZ kalıp kalmayacağımız, Afrika ülkelerinde fillerin sayısının ne zaman azalıp ne zaman yeniden yükselişe geçtiği konusunda ilginç bir tartışma için bkz. Roberts (2004).

kendine mal etmek isteyenlere engel olmasıdır. Mülkiyet haklarının açıkça tanımlanması, yasalarla güvenceye alınması ve bedeli ödenerek alım-satıma konu hale getirildiği zaman, kaynakları kullanarak üretim yapacak olanlar, bu kaynakların sahiplerine, üretimde kullanacakları kaynakların bedelini ödemek zorunda kalmaktadırlar. Köylerdeki çayır ve meralar başta olmak üzere, ortak mülkiyete konu olan kaynaklar aşırı kullanım ve bakımsızlık yüzünden kullanılamaz hale gelirken, bedeli ödenerek kullanılan kaynaklarda böyle bir durum sözkonusu olmamaktadır. Bu noktayla ilgili olarak, “Friedman’ın Altın Kuralı” olarak adlandırabileceğimiz kuralı hatırlatmakta yarar vardır.

Buna göre insanlar, “kendi parasını kendisi için” harcarken hem kaliteye, hem de fiyata dikkat etmekte; “kendi parasını başkası için” harcarken sadece fiyata dikkat edip, kaliteye dikkat etmemekte; “başkasının parasını kendisi için” harcarken kaliteye dikkat edip bu kez fiyata dikkat etmemekte; “başkasının parasını başkası için” harcarken ne fiyata, ne de kaliteye dikkat etmektedir. Başka bir deyişle, hiç kimse başkasının parasını kendi parası kadar dikkatle harcamamakta, başkasına ait kaynakları çarçur etme eğiliminde olmaktadır. Etkili bir denetimin olmadığı ve şeffaf devlet ilkesinin gözetilmediği ülkelerde siyasetçilerin yolsuzluğa bulaşmaları ve halkın vergilerini savurganca harcamaları tam da bu noktayla ilgilidir. Zira siyasetçilerin yaptığı şey, başkasının parasını (vergileri) başkası için harcamaktır. Kısaca özel mülkiyet kaynakları kullanırken insanları daha dikkatli ve daha sorumlu olmaya zorlamaktadır.

Nihayet özel mülkiyetin oldukça önemli bir yararı da, iktisadî gücün belirli ellerde toplanmasını önleyici, gücü dağıtıcı özelliğidir. Özel mülkiyet düzeninde hiç kimse başkasını zorla çalıştıramaz, hiç kimse başkalarını kendi malını satın almaya zorlayamaz. Bir firma müşteriye bir şey satabilmek için onun ihtiyaç duyacağı, beğeneceği ürünleri üretip piyasaya arz etmek zorundadır. Rekabetin varlığı, piyasaya giriş-çıkışların engellenmemesi özel firmaların tüketici üzerinden aşırı kazanç sağlamasını frenleyen bir mekanizmadır. Özel mülkiyetin olduğu Batılı kapitalist ekonomilerle kamusal mülkiyetin sözkonusu olduğu eski komünist ülkelerde siyasî ve iktisadî gücün belirli ellerde yoğunlaşma düzeyinin karşılaştırılması bu konuda fikir vericidir. Özel mülkiyetin yaygınlaşması, bu anlamda, Kur’an’ın “mülk belirli ellerde toplanan bir devlet olmasın” uyarısına uygun olarak, iktisadî gücün, servetin ve iktidarın az sayıda kişinin elinde toplanmasını önleyen, etkili bir mekanizmadır.

SONUÇ

Bu yazıda özgürlük ve medeniyetin temel taşı bir kurum olarak özel mülkiyet tartışılmıştır. Özel mülkiyet Antik Yunan düşünürlerinden günümüze her devirde tartışma konusu olmuş kadim bir sorunsaldır. Kimi düşünürler özel mülkiyeti bir hırsızlık, yağma ve talan olarak görürken, kimileri meşru ve doğal bir hak olarak görmüşlerdir. Benzer şekilde, özel mülkiyet bazı dinler ve ideolojilerde horlanır ve eleştirilirken, bazılarınca benimsenmiş ve meşru görülmüştür. İslâm özel mülkiyeti meşru görmekte, helal yollardan kazanmak veya edinmek koşuluyla özel mülk edinmeye, kendi mülkü üzerinde tasarrufta bulunmaya ve mülkünü kendinden sonraki nesillere miras bırakmaya cevaz vermektedir.

Bu satırların yazarına göre özel mülkiyet asla bir yağma ve talan değildir. Özel mülk doğası gereği ve bizatihi başkalarından çalınmış, elinden alınmış veya gasp edilmiş bir şey değildir. Hırsızlık, yağma, talan gibi kavramlar bağlamında tartışma konusu yapılması gereken şey özel mülkiyet kurumu değil, mülkün hangi yollardan, nasıl elde edildiğidir. Kişinin kendi el emeği, zihin emeği, alınteri ve gayreti ile edinilmiş olan, ya da miras yoluyla atalarından devraldığı mülk onun hakkıdır, “ana sütü gibi” helaldir. Bu yollarla servet edinmek doğaldır, caizdir, meşrudur.

Özel mülkiyetin temellendirilmesi İslâm açısından Kur’an ve Sünnet gibi temel kaynaklara dayanarak yapılabilir. Buna göre mal, mülk, servet insanoğluna, bir imtihan vesilesi olarak Allah tarafından verilmiş bir emanettir. İnsan bu emanetleri nasıl elde ettiğinden de, onlara nasıl muamele ettiğinden de, nasıl kullanıp tükettiğinden de hesaba çekilecektir. Ayrıca serbest piyasa sisteminin erdemine inanan iktisatçıların da mülkiyet haklarının temellendirilmesi ve iktisadî faaliyetlerin gelişip serpilmesinde mülkiyet haklarının önemini vurgulama konusundaki gayretleri de takdire değerdir.

Özel mülkiyet serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmazıdır. Serbest piyasa ekonomisinin 5 temel direğinden biri özel mülkiyettir. Mülkiyet hakları korunmadan, insanların emeğinin ürününe hükmetme imkanı tanınmadan piyasa ekonomisi var olamaz. Kaynakların etkin tahsisi, verimlilik, israfın önlenmesi, yağma ve talana konu edilmemesi mülkiyet haklarının korunmasına bağlıdır. Özel mülkiyet medeniyetin de temel kurumlarından biridir. Sonraki kuşaklara bırakılacak eserlerin en başta inşa edilmesi, bakım ve onarımının düzenli yapılması ve işler durumda tutul-

ması ancak bir sahiplik duygusuyla ve başkalarının gelip bunları elinizden almayacağını garantiyle mümkün olabilir.

Özel mülkiyet özgürlüğün de en önemli bileşenidir. Özel mülkiyet olmadan insan kendi yaratıcı ve üretici yeteneklerinin semeresini göremez, kendini geliştiremez, potansiyelinden gerektiği ölçüde yararlanamaz. Kendine ait kazancı, mülkü ve serveti olmayan insanda özgüven duygusu gelişmez; özgüven ve cesareti olmayan insan toplulukları başkalarından, devlet dahil organize güç odaklarından kendilerine yönelecek tehdit ve tehlikelere karşı koyamazlar. Bu açıdan bakıldığında özel mülkiyet ekonomik ve siyasî özgürlüklerin gelişmesinde ve korunmasında anahtar rol oynayan kurumlardan biridir.

Mülkiyet haklarına hiçbir durumda, hiçbir şekilde sınırlama getirilmemesi gerektiğini ileri sürmek zordur. Yollar, köprüler, barajlar, kanallar, enerji santralleri, limanlar, havalimanları, terminaller vb. “kamusal” alanlar için, toplumun büyük çoğunluğunun faydalanacağı kamusal hizmetlerin gerektirmesi halinde mülkiyet haklarına sınırlama getirmek ihtiyacı doğabilir. Ancak bu konuda kamusal otoritenin istisna kurumunu istismar etmesinin önüne geçecek, kamulaştırılan arazilerin piyasa değerinin sahiplerine ödenmesini sağlayacak ve devletten torpilli bireylerin haksız kazanç sağlamalarını önleyecek tedbirlerin mutlaka alınması gerekmektedir. Her halükarda üretim araçları üzerinde de, taşınır ve taşınmaz mal ve hizmetler üzerinde de özel mülkiyet esas, kamusal mülkiyet istisna olmalıdır. Özel mülkiyetin hırsızlık olduğu, ya da kaynakların erken tükenmesine sebep olduğu ve çevre tahribatına yol açtığı iddiası, özel mülkiyetin ve piyasa ekonomisinin mantığını kavramamış olmaktan kaynaklanan büyük bir yanılsamadır. ∇

KAYNAKLAR

- Acar, M. (2010), "Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah," *Bilig*, Sayı 53, Bahar 2010, ss.1-28.
- Acar, M. (2009), "Liberalizmin İktisadi Modeli: Serbest Piyasa Ekonomisi," *EskiYeni*, Sayı 15, Sonbahar 2009, ss. 18-26.
- Çekmegil, M. Said (1994), *İktisat Anlayışımız*, 2. bs., Malatya: Nabi-Nida Yayınları.
- Demir, F. (2003), *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 3. Bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi*, 2010 Raporu, The Fraser Institute, www.freetheworld.com
- Friedman, M. (2007), "Milton Friedman'la Piyasalar, Hayek, Özgürlükler Üstüne," (çev. M. Acar), *Liberal Düşünce*, Yaz-Sonbahar 2007, 12(47-48): 181-197.
http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/int_miltonfriedman.html
- Gwartney, J.D. and R.L. Stroup (1999), *Temel Ekonomi*, (çev. Y. Arsan), 2. Bs., Ankara: Liberte.
- Heath, S. (1957), *Citadel, Market, and Altar*, Baltimore, MD: Science of Society Foundation.
- Kutup, S. (2007), *İslâm'da Sosyal Adalet*, (çev. H. Ünal), İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali* (1992), (Haz. A. Özek, H. Karaman, A. Turgut, M. Çağrı, İ.K. Dönmez, S. Gümüş), Medine: Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu.
- Locke, J. (1948), "An Essay Concerning the True, Original, Extent and End of Civil Government," in E. Barker, ed., *Social Contract*, New York: Oxford Univ. Press.
- Morris, A.P. (2009), "Mülkiyet Haklarının İktisadi," (çev. H.B. Akın), *Liberal Düşünce*, Kış-Bahar 2009, 14(53-54): 25-32.
- Mutahhari, M. (1995), *İslâmî İktisadın Felsefesi*, (çev. K. Çamurcu), İstanbul: İnsan Yayınları.
- O'Driscoll, G.P. Jr. and Hoskins, L. (2004), "Ekonomik Kalkınmanın Anahtarı: Mülkiyet Hakları," (çev. S. Aslanoğlu), *Piyasa*, Kış 2004, S. 9, ss. 49-72.

- Oğuz, F. (2003), *Mülkiyet Hakları*, Ankara: Roma Yayınları.
- Sandefur, T. (2009), "Özgürlüğün Köşe Taşı: 21. Asır Amerika'sında Mülkiyet Hakları," (çev. Ş. Akın), *Liberal Düşünce*, Kış-Bahar 2009, 14(53-54): 43-77.
- Roberts, R.D. (2004), *Görünmez Kalp*, (çev. M. Acar), Ankara: Liman.
- Rothbard, M.N. (2009), *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İsyân*, (çev. M. Acar), Ankara: Liberte Yayınları.
- Reed, L. (2008), "Sağlam Kamu Politikasının Yedi İlkesi," (Çev. M. Acar), *Liberal Düşünce*, İlkbahar 2008, 13(50): 213-222.

